

UDK 27-452-242.5
Primljeno: 28. 6. 2015.
Prihvaćeno: 28. 9. 2015.
Pregledni članak

MUŠKARAC I ŽENA U POEZIJI U POST 1,27; 2,23; 3,16; 4,23-24

Darko TEPERT

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
darko.tepert@ofm.hr

Sažetak

U radu je izvršena egzegetska analiza poetskih tekstova prvih dvaju dijelova Knjige Postanka koji se odnose na muško-ženske odnose, brak i obitelj (Post 1,27; 2,23; 3,16; 4,23-24). Na temelju te analize može se zaključiti da je čovjek stvoren na sliku Boga kao muško i žensko. Kao takav, on je savršen. Muškarac i žena se po vrijednosti ne razlikuju. S druge strane, oni nisu isti, nego komplementarni. Dozvoljen je određeni autoritet muškarca nad ženom, ali ne i zloraba toga autoriteta. Njihova jednakovrijednost i komplementarnost može biti narušena nepravednim i grešnim odnosima u društvu i u obitelji. Izdvojeni su osobito grijeh neposlušnosti Bogu i poligamija praćena egoizmom, osvetničkim mentalitetom i preuzetnošću. Takav nered Bog osuđuje i nastoji uspostaviti obitelj kakva je zamišljena na početku. Ona nije utemeljena samo na tjelesnoj privlačnosti, čak ni samo na emotivnoj i duhovnoj vezi, nego postaje novo krvno srodstvo utemeljeno na savezu. Obiteljski život odražava božanski život unutar ideje slike Božje. Odatle se može govoriti o svetosti bračne i obiteljske veze.

Ključne riječi: brak, obitelj, slika Božja, Post 1,27, Post 2,23, Post 3,16, Post 4,23-24.

Uvod

Poimanje odnosa između muškarca i žene, to jest poimanje braka i obitelji u Knjizi Postanka sadržano je i u sljedećim poetskim tekstovima: Post 1,27; 2,23; 3,16; 4,23-24. Riječ je o sadržajno i strukturalno različitim tekstovima, no na ovom su mjestu uzeti zajednički da bi se vidjelo kako poezija prvih poglavlja Knjige Postanka razrađuje temu muško-ženskih odnosa, braka i obitelji.

Za svaki od tih poetskih tekstova bit će izložen kontekst u kojem se nalaze te egzegetsko-teološka analiza, bez pokušaja datiranja pojedinih tekstova.

U zaključku će biti prikazana sinteza svih rezultata, te će se moći pokazati kakvo viđenje braka, bračnih i obiteljskih odnosa nude poetski tekstovi biblijske prapovijesti (Post 1,1 – 11,26).

1. Muško i žensko stvori ih (Post 1,27)

Post 1,1 – 2,3 svečani je uvod u Bibliju, te odmah na početku uvodi na scenu dvojicu glavnih protagonista Svetog pisma: Boga i čovjeka. Cijeli izvještaj pripada svećeničkoj predaji (P).

Kao okvir odlomka služe Post 1,1 i 2,1-3, gdje se spominju nebo i zemlja te Božje stvoriteljsko djelo. Ranije se ovamo pribrajalo i 2,4a, koji doista svojim stilom odaje svećeničku predaju.¹ Ipak, nelogično je da odlomak završava riječima »to je postanak«, jer u svim ostalim slučajevima iste riječi započinju, poput naslova, sljedeći odlomak. Stoga taj poluredak treba smatrati svećeničkim naknadnim uvodom nadodanim sljedećem odlomku,² dok cijeli odlomak Post 1,1 – 2,3 predstavlja također svećenički svečani uvod u Knjigu Postanka.³

Izvještaj je raspoređen kroz razdoblje od jednog tjedna, pri čemu je u prva tri dana opisano »razdvajanje«, a u preostala tri dana »ukrašavanje« stvo- renjem. Jasan je paralelizam između tih dvaju dijelova:

1. dan: svjetlo = 4. dan: sunce, mjesec i zvijezde
2. dan: vode = 5. dan: nebeske i morske životinje
3. dan: podjela zemaljskih voda = 6. dan: zemaljske životinje i čovjek.⁴

Post 1,1 – 2,3 predstavlja ponovno iščitavanje tekstova o stvaranju uko- liko predstavlja kasnu tradiciju svećeničke predaje. U tekstu je prisutan snažan religijski interes i on želi prenijeti poruku o Bogu i čovjeku. Stoga se ne smije

¹ Usp. Gerhard von RAD, *Genesis*, Philadelphia – Westminster, 1972., 63; Adalbert REBIĆ – Jerko FUČAK – Bonaventura DUDA (ur.), *Jeruzalemska Biblija*, Zagreb, 1994., 14, bilj. i; Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996., 41 i 67–68; Adalbert REBIĆ (ur.), *Stari zavjet s uvodima i bilješkama ekumenskog prijevoda Biblije*, Zagreb, 2011., 11, bilj. a.

² Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*. Chapters 1 – 17, Grand Rapids, 1990., 2–7; Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, u: Raymond E. BROWN – Joseph A. FITZMYER – Roland E. MURPHY (ur.), *The New Jerome Biblical Commentary*, London, 1997., 9, 12; Anto POPOVIĆ, *Torah – Pentateuh – Petoknjžje. Uvod u knjige Petoknjžja i u pitanja nastanka Pentateuha*, Zagreb, 2012., 72–73.

³ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, Waco, 2006., 5.

⁴ Usp. Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, 10; Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 119–120.

tumačiti u prirodno-znanstvenom smislu. Svrha teksta nije bila da izrekne točan vremenski razmak u kojem je nastao svijet, nego da izrekne istinu da je Bog stvoritelj, da je on sve stvorio, da je čovjek vrhunac stvaranja i da je njemu sve podloženo. Konačno, svrha je toga teksta i potući mitološke ideje o štovanju sunca, mjeseca i zvijezda ili morskih čudovišta.⁵

Struktura pripovijedanja naglašava treći i šesti dan, odnosno posljednje dane u svakom nizu od po tri dana. Oba dana sadrže dvostruki navještaj Božjega govora: »Reče Bog« (1,9.11.24.26); te dvostruko ponavljanje zaključne formule: »vidje Bog da je dobro« (1,10.12.25.31).

Stvaranje čovjeka (1,26-30) predstavlja vrhunac Božjega stvoriteljskog djela. Prethodno je uređena zemlja kao čovjekov dom (1,9-13), a onda i sunce i mjesec koji označavaju čovjekov životni vijek (1,14-19). U ovim redcima pripovijedanje usporava da bi se naglasila važnost izrečenoga. Najprije je u prvom licu naviještena Božja namjera. Potom je izrečena svrha stvaranja čovjeka: da vlada zemljom. Nakon toga slijedi samo stvaranje. Čovjek je onda blagoslovljen da bi mogao obrađivati zemlju i njome upravljati. Na kraju dobiva za hranu sve bilje.

Uvod predstavlja Božji govor u prvom licu množine (usp. Post 1,26). Više je mogućih tumačenja zašto Bog ovdje govori u množini.⁶ Većina znanstvenika

⁵ Usp. Anto POPOVIĆ, *Torah – Pentateuh – Petoknjžje*, 78.

⁶ Usp. David J. A. CLINES, *The Image of God in Man*, u: *Tyndale Bulletin*, 19 (1968.), 62–69; Gerhard F. HASEL, *The Meaning of 'Let us' in Gn 1:26*, u: *Andrews University Seminary Studies*, 13 (1975.), 58–66; Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 133–134. Od Filona Aleksandrijskoga židovski tumači drže da se Bog obraća svojem nebeskom dvoru, koji bi se sastojao od anđela. To mišljenje može se slijediti i do autora u XX. stoljeću. Usp. Moshe WEINFELD, *God the Creator in Genesis 1 and in the Prophecy of Second Isaiah*, u: *Tarbiz*, 37 (1968.), 105–132. S druge strane, kršćanski tumači, osobito Barnabina poslanica i Justin Mučenik, drže da se ovdje Otac obraća Sinu, a odatle se u kršćanskoj tradiciji držalo da je riječ o prikrivenom govoru o Presvetom Trojstvu. Usp. Gregory T. ARMSTRONG, *Die Genesis in der Alten Kirche. Die drei Kirchenväter*, Tübingen, 1962., 39; R. McLean WILSON, *The Early History of the Exegesis of Gen. 1:28*, u: *Studia patristica*, 1 (1957.), 420–437. Na tom su tragu i G. F. Hasel i J. A. Clines. Usp. Gerhard F. HASEL, *The Meaning of 'Let us' in Gn 1:26*, 65; David J. A. CLINES, *The Image of God in Man*, 68. Gunkel je mislio da plural izriče ostatke neke politeističke kozmogonije. Usp. Hermann GUNKEL, *Genesis*, Macon, 1997. (prijevod trećega njemačkog izdanja 1910.), 111. Neki vide razvoj od ostataka politeističke kozmogonije do Božjeg nebeskog dvora ili skupštine. Usp. Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, 11. Moglo bi se ovdje vidjeti i *plural maiestatis*, no u hebrejskom je on vezan uz imenice u množini, dok nije posvjedočena takva uporaba glagola. Usp. Paul JOÛON – Takamitsu MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew. Part Three: Syntax. Paradigms and Indices*, Roma, 1993., 375–376 i 500–502. Množina je tumačena i kao Božje obraćanje onome što je već stvorio – zemlji. Usp. Wilhelm CASPARI, *Imago divina in Gen I*, u: *Zur Theorie des Christentums*, Festschrift für R. Seeberg, Leipzig, 1929., 207.

drži da je riječ o pluralu samopoticanja (*plural deliberationis*), to jest o kohortativnom značenju množine (usp. Post 11,7; Ps 2,3).⁷ Taj prijelaz od jusiva (»neka bude« u 1,3,6; »neka se skupe« u 1,9; »neka proklija« u 1,11; »neka budu« u 1,14; »nek' povrvi« u 1,20; »neka izvede« u 1,24) prema kohortativu »načinimo« u 1,26 naznačuje bitnu prekretnicu koja se događa sa stvaranjem čovjeka.⁸

U istom retku (1,26) rečeno je da Bog stvara čovjeka »na svoju sliku, sebi slična«. Hebrejska riječ za sliku *צֶלְמֶךָ* rijetko se pojavljuje u Bibliji te je nije lako protumačiti. Od sedamnaest pojavljivanja, u deset slučajeva može se govoriti o različitim vrstama fizičke slike ili lika (usp. Post 1,26,27; 5,3; 9,6; Br 33,52; 1 Sam 6,5; Ps 39,7; 73,20; Ez 16,17).⁹

Riječ *צֶלְמֶךָ* lakše je prevesti. U svojih dvadeset i pet pojavljivanja u Bibliji, najčešće se pojavljuje kod Ezekijela te opisuje »nešto kao« ili »nešto slično«, a u sličnom je značenju uporabljena i u 1 Kr 16,10, gdje označava »nacrč« ili »model«.¹⁰

Na pet načina može se tumačiti što bi slika i sličnost mogle značiti. Najprije tako da se razlikuje značenje svake od dviju riječi. Prema kršćanskoj tradiciji od sv. Ireneja, slika označava prirodne čovjekove osobine, dok sličnost označava njegove nadnaravne milosti po kojima čovjek po otkupljenju sliči Bogu. Prema drugom tumačenju, slika bi označavala mentalne i duhovne kvalitete. Treće, slika bi predstavljala fizičku sličnost. Četvrto, po slici čovjek je Božji predstavnik na zemlji (poput kraljeva na Bliskom istoku). Peto, slika je čovjekova sposobnost da stupi u odnos s Bogom: Bog može ući u osobni odnos s čovjekom, govoriti mu, s njime sklapati saveze.¹¹ Čini se da je najbliže istini četvrto tumačenje: čovjek je slika Božja, Božji predstavnik na zemlji, poput njegova zamjenika koji umjesto njega vlada, pa je zbog toga i njegov život svet (usp. Post 9,5-6). U tom smislu moglo bi se govoriti o polemičkom tumačenju u odnosu na egipatsko i mezopotamsko shvaćanje, gdje je Božja slika i Božji predstavnik samo kralj koji u ime Boga vlada. Ovdje je takvo poimanje preneseno na svakog čovjeka, pa je svaki čovjek predstavljen kao kralj.¹²

Dublji uvid u problematiku slike Božje može dati kratak poetski tekst koji se odnosi na stvaranje čovjeka (Post 1,27):

⁷ Usp. Dale PATRICK, *The Rendering of God in the Old Testament*, Philadelphia, 1981., 15–16; Claus WESTERMANN, *Genesis 1 – 11*, Minneapolis – Augsburg, 1984., 145; Paul JOÜON – Takamitsu MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew. Part Three*, 375–376.

⁸ Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 134.

⁹ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 29.

¹⁰ Usp. *Isto*, 29.

¹¹ Detaljniji prikaz različitih tumačenja slike i sličnosti vidi u: *Isto*, 29–32.

¹² Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 135; Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 32.

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ
בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ
זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

Stihovi su raspoređeni tako da svaki ima po četiri naglaska. U skladu s običajima hebrejske poezije, unutar toga teksta prepoznaje se dvostruki paralelizam. U prva dva stiha prisutan je hijastički paralelizam u kojem se glagol ברא pojavljuje na početku prvog i pri kraju drugog stiha, dok se imenica צֶלֶם pojavljuje na kraju prvog i na početku drugog stiha. Time se na istu razinu stavlja »na svoju sliku« i »na sliku Božju«.

U drugom i trećem stihu pojavljuje se pijastički paralelizam.¹³ Na kraju svakog od ta dvaju stihova nalazi se glagol ברא s prijedlogom i sufiksom, dok na početku prvoga stiha nalazimo izraz בְּצֶלֶם אֱלֹהִים (»na sliku Božju«), a na početku drugog stiha izraz זָכָר וּנְקֵבָה (»muško i žensko«). Taj paralelizam, dakle, na istu razinu stavlja »na sliku Božju« i »muško i žensko«.¹⁴ Jasno je da je »slika Božja« ovdje »muško i žensko«. Postavlja se ponovno pitanje što točno znači izraz »slika« (heb. צֶלֶם) ili »na sliku« (heb. בְּצֶלֶם). U semitskim jezicima ta riječ najčešće označava lik, idol božanstva koji je štovan, potom lik kralja, a onda i bilo koji lik, bilo da je riječ o kipu, reljefu ili drugom obliku prezentiranja. Ukoliko je riječ o idolu božanstva, ne može se govoriti samo o prikazu božanstva nego o božanstvu samom.¹⁵ To bi pak značilo da u slučaju Post 1,27 valja prepoznati Boga kao »muško i žensko«. Ta ideja nije strana Starom zavjetu gdje je Bog prikazan kao otac, kao zaručnik, kao muž, ali i kao majka (Iz 49,15).

Čovjek je stvoren kao muškarac i kao žena, a oboje imaju dijela na božanskoj slici. Spol stoga nije samo slučajan ishod prirodnih procesa, niti je tek biološki fenomen, nego je dio Božje volje za one koji su njegova slika.¹⁶ Poetski odlomak Post 1,27 naglašava da je čovjek slika Boga, ali i da se ta slika ogleda

¹³ Taj izraz koristimo u smislu u kojem ga koristi Gudbergsen, a za razliku od hijastičkog paralelizma predstavlja potpuni paralelni odnos dvaju stihova. Dok se u hijastičkom paralelizmu stihovi mogu opisati u odnosu A, B, C // C', B', A', u pijastičkom paralelizmu (prema slovu *pi*) njihov je odnos A, B, C // A', B', C'. Usp. Thomas GUDBERGSEN, God consists of both Male and the Female Genders: A short note on Gen 1:27, u: *Vetus Testamentum*, 62 (2012.) 3, 451.

¹⁴ Usp. Thomas GUDBERGSEN, God consists of both Male and the Female Genders, 451–452.

¹⁵ Usp. *Isto*, 452. Gudbergsen snažno naglašava ideju da je Bog muško i žensko, no njegovu bi tezu, koja ne ulazi u najuže zanimanje ovoga rada, valjalo detaljnije ispitati.

¹⁶ Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 138–139. Hamilton ovdje zastupa mišljenje da u Bogu ne može biti riječi o spolnoj razlici, no takvo njegovo mišljenje ne može se zastupati na temelju toga teksta. Hebrejska poezija zahtijeva da čitatelj ili slušatelj, unutar paralelizma, i Boga doživljava kao muško i žensko.

u muškarcu i u ženi.¹⁷ Iz toga bi se moglo izvesti da jedno bez drugoga nije slika Božja.

Odlomak o stvaranju čovjeka u proslovu Knjige Postanka završava blagoslovom (usp. Post 1,28) koji slični blagoslovu životinja (1,22). Taj blagoslov sadrži dvostruki napatuk čovjeku: da se razmnožava i da napuni zemlju te da vlada nad svim stvorenjem.¹⁸ Uz blagoslov slijedi i dodatak kojim se čovjeku daje vlast nad stvorenjem (usp. 1,29), pri čemu Bog čovjeka namiruje hranom.¹⁹

Svijet je u potpunosti stvoren i cjelokupno je stvorenje proglašeno »veoma dobrim« (1,31). Nakon što je šest puta Bog izrekao da je ono što je stvorio »dobro«, sedmi put, na vrhuncu pripovijedanja, sve je »veoma dobro«, te u tom stvorenju nema zla ni nesavršenosti. Sve je sama ljepota.²⁰ To se svakako odnosi i na muškarca i ženu koji trebaju napučiti zemlju potomstvom te vladati nad svim stvorenjem.

2. Ženom neka se zove od muškarca kad je uzeta (Post 2,23)

Post 2,4 – 4,26 kao da iznova započinje pripovijest o stvaranju svijeta. Stil je ove pripovijesti mnogo življi, manje svečan, ispunjen antropomorfnim prikazivanjem Boga i simboličnim govorom koji stavlja u suprotnost život i smrt.²¹ Tradicionalno se taj izvještaj smještao u jahvističku predaju (J), izuzev prve rečenice (2,4), koja pripada kasnijoj redakciji iz svećeničke predaje.²²

Taj novi odlomak Knjige Postanka sastoji se od dvaju dijelova: Edenski vrt (2,5 – 3,24), ubojstvo Abelovo i Kajinova obitelj (4,1-26), a njegov zavr-

¹⁷ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 32–33. Neki ovdje uočavaju da su životinje stvorene po vrstama (usp. Post 1,21.24.25), dok kod čovjeka, umjesto razlikovanja vrsta, nailazimo na razlikovanje spolova, što onda omogućava produženje vrste. Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 138; Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, 11. Čini se da se time ovdje ipak izriče nešto više nego što sam biblijski tekst želi reći.

¹⁸ Tu se može prepoznati interes biblijskoga pisca da se suprotstavi kultu plodnosti prisutnom u okolnim narodima. Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 139.

¹⁹ To je u oštroj suprotnosti u odnosu na mezopotamske kozmogonije, gdje bogovi stvaraju čovjeka da bi ih on snabdjevao hranom. Usp. *Isto*, 140–141. Životinje nisu navedene kao čovjekova hrana, ali će mu biti dozvoljene za hranu u Post 9,3.

²⁰ Usp. Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, 11.

²¹ Daž, voda, drvo i jelo simboli su života, a prah zemaljski i zabranjeni plod simboli su smrti.

²² Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 152–153; Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 49.

šetak označava ponavljanje svećeničke formule u 5,1, kojom započinje novi odlomak.²³

U dijelu koji se bavi Edenskim vrtom riječ je najprije o stvaranju muškarca i žene (2,5-25), a onda i o njihovoj kušnji i padu (3,1-24). Taj se dio (2,5 – 3,24) razvija u sedam prizora koji se mogu promatrati unutar hijastičke strukture u kojoj međusobno odgovaraju prvi i sedmi prizor (2,5-17 i 3,22-24: Bog je glavni lik, a čovjek je pasivan), drugi i šesti (2,18-25 i 3,14-21: Bog je glavni lik, muškarac ima manju ulogu, a žena i zmija su pasivne) te treći i peti (3,1-5 i 3,9-13: razgovor Boga, muškarca i žene). U središtu je te strukture četvrti prizor (3,6-8) u kojem su glavni likovi muškarac i žena.²⁴

U prvom i sedmom prizoru (2,5-17; 3,22-24) pojavljuju se izrazi: »istok, drvo života, edenski vrt, čuvati, prah zemaljski/zemlja«. U drugom i šestom prizoru (2,18-25; 3,14-21) vidljiva je ista hijerarhija među stvorenjima: muškarac, žena, životinje. Vidljiva je uloga žene kao supruge i majke (2,24; 3,20), a oba se prizora bave golotinjom i odijevanjem (2,25; 3,21). Prizori treći i peti (3,1-5; 3,9-13) predstavljaju razgovor o plodu sa stabla i o posljedicama njegova uzimanja. Četvrti prizor (3,6-8) smješten je u središte vrta, uz stablo spoznaje dobra i zla. Ovdje je izokrenuta hijerarhija uspostavljena u drugom prizoru, a koju će Bog ponovno povratiti u šestom prizoru. Umjesto poretka: Bog, muškarac, žena, životinje, pojavljuje se hijerarhija: zmija, žena, muškarac, Bog. U središtu je toga prizora govor o uzimanju ploda (3,6b), koji se nalazi između spominjanja željenog učinka ploda i stvarnog učinka.²⁵

Drugi poetski tekst, koji će biti analiziran u ovom radu, smješten je unutar drugog prizora (2,18-25), a treći poetski tekst unutar šestog prizora (3,14-21). Nije naodmet ponoviti da su ta dva prizora unutar hijastičke strukture u međusobnom uskom odnosu.

Već uvodna rečenica drugog prizora (2,18-25) upozorava čitatelja da je čovjeku potrebno društvo (2,18). Izričaj »kao što je on« prevodi hebrejski izraz *כַּמֹּדוֹ* i ne podrazumijeva punu jednakost. Tada bi bio uporabljen izraz *כְּמֹדוֹ*.²⁶ Imenica *כִּי* više označava nešto ili nekoga što je nasuprot čemu ili komu, a onda i nešto ili nekoga što odgovara čemu ili komu.²⁷

²³ Usp. Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, 13.

²⁴ Usp. Jerome T. WALSH, *Genesis 2:4b–3:24: A Synchronic Approach*, u: *Journal of Biblical Literature*, 96 (1977.) 2, 161–162; Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 50.

²⁵ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 50–51.

²⁶ Usp. *Isto*, 68.

²⁷ Usp. Ludwig KOEHLER – Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, II, Leiden, 2000., 666. Isti se hebrejski izraz ponavlja i u Post 2,20.

Tu je više riječ o komplementarnosti i to ne samo o pomoći žene muškarcu, nego o njihovoj međusobnoj pomoći.²⁸ Redci 2,19-20 stvaraju napetost, jer se ne eliminira odmah situacija koja je za čovjeka loša. Čovjek daje imena životinjama, jer nad njima ima vlast.²⁹ Nisu spomenute sve vrste životinja (kao u Post 1), nego samo one koje su zbog svoje razvijenosti mogle predstavljati društvo za čovjeka.³⁰

Napetost se razrješava u 2,21-25. Spominjanjem rebra koje je uzeto od muškarca (2,21-22) opisuje se odnos muškarca i žene.³¹ Kao što je rebro dio čovjeka, s njim spojeno, tako je i žena spojena s muškarcem. Riječ je o slozi i intimnoj vezi između žene i muškarca. Nakon što Bog ženu dovede čovjeku (2,22), tekst izbija u poeziju (2,23) koja sadrži muškarčeve riječi:

זאת הפעם
עצם מעצמי
ובשר מבשרי
לזאת יקרא אשה
כי מאיש לקחה זאת:

Stihovi su raspoređeni tako da prva tri imaju po dva naglaska, četvrti ih ima tri, a peti četiri. I u tom su tekstu prisutne uobičajene odlike hebrejske poezije. Tako je prisutan paralelizam, igra riječi, hijazam i ponavljanje riječi. Paralelizam se vidi između drugog i trećeg stiha, to jest između »kosti od mojih kostiju« i »meso od mojega mesa«. Upravo iz toga paralelizma proizlazi da ne treba tražiti zasebno značenje za prvi ili drugi izraz, već se u njima skriva brahilogija koja obuhvaća cijelo ljudsko biće. Doda li se tomu prvi stih, jasno je da muškarac i žena cijelim bićem ovise jedno o drugom. Četvrti i peti stih međusobno su u hijastičkom odnosu jer se zamjenica זאת (ona) nalazi na početku četvrtog i na kraju petog stiha. Na kraju četvrtog stiha nalazi se imenica אשה (žena) kojoj na početku petog stiha odgovara imenica איש (muškarac). Međusobni odnos ovih stihova dodatno je naglašen igrom riječi utemeljenom na izgovornoj sličnosti tih dviju imenica. Konačno, cijeli poetski dio čini cjelinu koja je naglašena ponavljanjem zamjenice זאת na početku i na kraju.³²

²⁸ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 68; Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, 12; Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 175.

²⁹ Usp. Richard J. CLIFFORD – Roland E. MURPHY, *Genesis*, 12.

³⁰ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 68–69.

³¹ Prikaz mogućih značenja imenice עֶלְצָ (rebro) vidi u: Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 123–124, bilj. 173.

³² Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 70.

»Kosti od mojih kostiju«, »meso od moga mesa« izraz je koji u Bibliji označava srodstvo (usp. Post 29,14; Suci 9,2; 2Sam 5,1; 19,13-14).³³ Po tome su muškarac i žena jednaki po svojoj ljudskosti, a različiti od životinja. Muškarac imenuje ženu, što bi trebalo značiti da nad njom ima vlast. To pak valja iščitavati u svjetlu nastavka pripovijedanja gdje ta hijerarhija nije poštovana.³⁴

U sljedećem retku (Post 2,24) muškarac prijanja uza svoju ženu, što označava i strast, ali i trajnost, koji su obilježje braka. Isti glagol **דבק** (prionuti) često se koristi u kontekstu saveza (usp. Pnz 10,20; 11,22; 13,5 itd.), pa se možda može zaključiti da i taj tekst brak doživljava kao savez. Spomen jednoga tijela ne označava samo seksualno združivanje, pa ni samo duhovnu i emotivnu vezu, nego i takvo jedinstvo koje se može usporediti s krvnim srodstvom, što zapravo označava i savez. To nas opet vraća na poetski tekst (Post 2,23) i osnažuje poziciju koja u spomenu kostiju i mesa želi vidjeti saveznički odnos.³⁵

Iz toga se odlomka može zaključiti da su muškarac i žena u bliskoj međusobnoj vezi koja se očituje međusobnom ovisnošću, komplementarnošću i savezničkim odnosom.

3. Žudnja će te mužu tjerati (Post 3,16)

Širi kontekst tog retka (Post 3,16) već je detaljno prikazan u odnosu na Post 2,23, te je pokazano kako se ta dva poetska teksta nalaze u odlomcima koji su unutar hijastičke strukture međusobno povezana. Taj je redak dio opsežnijeg poetskog teksta koji sadrži Božje obraćanje zmiji (3,14-15), ženi (3,16) i muškarcu (3,17-19), pri čemu se ponovno uspostavlja hijerarhija među stvorenjima koja je grijehom narušena. Sam redak 3,16 jedini je koji se izravno odnosi na brak i obiteljske odnose:

הַרְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹנָהּ וְהָרַגָה
בְּעֵצֵב תִּלְדֵּי בָנִים
וְאֶל-אִישׁוֹ תִּשְׁקָתָהּ
וְהוּא יִמְשַׁלֶּךְךָ:

³³ Stoga ovdje i nije potrebno tražiti razliku između semantičke vrijednosti kostiju i mesa, koja bi stvorila napetost između snage i postojanosti (kosti) i krhkosti i prolaznosti (meso) kako bi to htjeli Wolf i Hamilton. Usp. Hans-Walter WOLF, *Anthropology of the Old Testament*, London, 1974., 26; Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 179.

³⁴ U Post 3,1-6 na prvom je mjestu zmija, označena kao životinja, potom žena, a tek na trećem mjestu muškarac.

³⁵ Usp. Walter BRUEGGEMANN, *Of the Same Flash and Bone (Genesis 2:23a)*, u: *The Catholic Biblical Quarterly*, 32 (1970.), 532–542.

Prvi stih ima četiri naglaska, drugi tri, a treći i četvrti po dva.³⁶ Prva dva stiha odnose se na ženino majčinstvo, a druga dva stiha na njezin odnos s mužem. U paralelizmu prvih dvaju stihova naglašena je muka i trpljenje koji su vezani uz porođaj.³⁷ U paralelizmu drugih dvaju stihova različiti su subjekti. U trećem je stihu subjekt žena, a u četvrtom muškarac. Žena će svojom žudnjom biti usmjerena na muža, a muž će vladati nad njom.

Prethodno je bilo rečeno da je žena zamišljena kao netko komplementaran muškarcu (2,18), s njime združena savezničkim odnosom (2,23-24). Tu je vidljivo da je kao posljedica grijeha narušena zamišljena slika bračnog odnosa muškarca i žene,³⁸ te u njihov međusobni odnos ulazi nejednakost na razini upravljanja, vlasti. Budući da je već ranije ta ideja prisutna kad muškarac daje ženi ime (2,23), a to će učiniti i nakon toga poetskog dijela (3,20), drži se da je pisac već podrazumijevao određeni autoritet muškarca nad ženom. Stoga bi valjalo ovdje pretpostaviti vlast koja sa sobom nosi i nasilje ili nerazumne zahtjeve.³⁹ Ako je uloga žene da bude majka, grijehom je i ta njezina uloga duboko kompromitirana, ukoliko je sada povezana s trpljenjem i boli.⁴⁰

Iz toga poetskog teksta zaključuje se da stanje odnosa muškarca i žene, koje je obilježeno nepravdom, pa i nasiljem, nije izvorno od Boga zamišljeno, baš kao što i muke povezane s trudnoćom, rađanjem, a posljedično i odgojem djece, nisu dio Božjeg izvornog nauma, već su prikazane kao posljedica grijeha (usp. 3,16).

³⁶ Moguća je i raspodjela toga retka na dva stiha, pri čemu bi prvi stih imao sedam, a drugi četiri naglaska, no ovdje slijedimo Wenhamovu podjelu. Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 81; Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 103.

³⁷ Hebrejski tekst na kraju prvog stiha donosi izraz תהרין, što znači »i tvoju trudnoću«, pa bi cijeli stih glasio: »Jako ću umnožiti tvoje trpljenje i tvoju trudnoću.« Čitan u odnosu sa Samarijskim Pentateuhom i Septuagintom, moguće je taj izraz protumačiti i kao תהרין, što bi značilo »i tvoje začće«. Usp. Ludwig KOEHLER – Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, I, 256. Ipak, paralelizam dvaju stihova naglašava rađanje, pa bi pred začćem prednost trebalo dati trudnoći.

³⁸ Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 1 – 11*, 263.

³⁹ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 81. Drukčije tumačenje odnosa žudnje i vlasti u tim dvama stihovima donosi Susan Foh. Ona tvrdi da se ženina žudnja sastoji u tome da nadvlada muškarca i uspostavi vlast nad njim, izvodeći pritom paralelu s Post 4,7. Usp. Susan T. FOH, What is the Woman's Desire?, u: *The Westminster Theological Journal*, 37 (1974./75.), 376–378. Takvo bi tumačenje ipak bilo u suprotnosti s idejom komplementarnosti, a i imenica תשוקה (žudnja), ne pojavljuje se dovoljno često da bi se moglo donijeti konačan zaključak.

⁴⁰ Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 1 – 11*, 263; Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 81.

4. Žene Lamekove, čujte mi besjedu (Post 4,23-24)

Posljednji poetski tekst u Post 1,1 – 4,26 nalazi se unutar nastavka rodoslovlja (4,17-24) prekinuta nakon 4,2a. U njemu je glavna tema materijalni razvoj, što je predstavljeno izgradnjom gradova (4,17), razvojem stočarstva (4,20), razvojem umjetnosti/glazbe (4,21) i obradom bakra i željeza (4,22). Usto, vidljivo je da se nastavlja i širenje zla u svijetu do poligamije i primitivne osvete (4,23-24) koje su vezane uz Lameka. Sve je to prisutno među Kajinovim potomcima. Ti potomci pripadaju grani iz koje nisu bili Izraelci, jer njihov je praotac Šet (4,25) u čijem se rodu prvi put počinje »zazivati ime Jahvino« (4,26). Za razliku od Šetova potomstva, Kajinovo potomstvo, dakle, označava eskalaciju zla u ljudskom rodu. Na kraju toga krešenda nalazi se Lamekova pjesma (4,23-24):

עֲדָה וְצִלָּה שְׁמַעוּ קוֹלִי
 גִּישִׁי לְמִדָּה הַאֲזִינָה אִמְרָתִי
 כִּי אִישׁ הִרְגֵתִי לְפָעֻעַי
 וְיֶלֶד לְחִבְרָתִי:
 כִּי שִׁבְעָתִים יִקְסֶמְקֵן
 וְלִמְדָּה שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה:

Stihovi su raspoređeni tako da prva tri imaju četiri naglaska, dok ih četvrti ima dva, a peti i šesti po tri. Prva su dva stiha u jasnom paralelnom odnosu, dok su u sličnom međusobnom paralelnom odnosu treći i četvrti stih.⁴¹ Peti i šesti stih u hijastičkom su odnosu u kojem si međusobno odgovaraju osobna imena Kajin i Lamek, te brojevi sedam⁴² i sedamdesetsedam. U prva četiri stiha naglašene su dvije teme: prvo spominjanje poligamije (prva dva stiha) i pretjerana krvna osveta (treći i četvrti stih). Tim dvjema temama može se pridodati još jedna, koja nije tako očita. Naime, prva četiri stiha obilježena su rimom koja inače nije značajka hebrejske poezije. Sva ta četiri stiha završavaju sufiksom koji označava prvo lice jednine, kao da iz Lameka progovara egoizam ili egocentrizam.⁴³ Četvrta tema sadržana je u zadnjim dvama stiho-

⁴¹ Hamilton, premda pruža različite dokaze da hebrejska imenica לָדָה ne mora označavati nužno dijete, nego i mlade ratnike, ipak zastupa mišljenje da se ovdje mora shvatiti kao »dijete«, pa bi se tako izgubio i paralelizam između trećeg i četvrtog stiha. Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis*, 240–241. Za našu temu ta dvojba nije od presudnoga značaja, ukoliko se i jedno i drugo značenje uklapa u ideju pretjerane osvete, a onda i širenja zla.

⁴² Broj sedam ovdje se, kao i u Post 4,15, gramatički nalazi u dvojini, no u takvu obliku ima značenje »sedmerostruk«. Usp. Ludwig KOEHLER – Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, IV, 1399.

⁴³ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1 – 15*, 113.

vima, a odnosi se na preuzetnost. Poligamijom se ukida komplementarnost i jednakopravnost koja je na početku bila prisutna.⁴⁴

Moglo bi se naslutiti da biblijski pisac osuđuje praksu poligamije, smještajući je zajedno s pretjeranom krvnom osvetom i preuzetnošću, a možda i egoizmom, među zločine koji predstavljaju vrhunac zla.

Zaključak

Na temelju tih četiriju primjera može se zaključiti da je čovjek stvoren na sliku, uvjetno govoreći, muško-ženskog Boga kao muško i žensko. Kao takav on je »dobar«, »veoma dobar«, savršen. Po vrijednosti se muškarac i žena ni po čemu ne razlikuju. S druge strane, oni nisu isti, nego komplementarni. Poezija prvih dvaju dijelova Knjige Postanka (1,1 – 2,3 i 2,4 – 4,26) dozvoljava određeni autoritet muškarca nad ženom, ali ne i zlorabu toga autoriteta.

Njihova jednakovrijednost i komplementarnost može biti narušena nepravednim i grešnim odnosima u društvu i u obitelji. Izdvojeni su osobito grijeh neposlušnosti Bogu i poligamija praćena egoizmom, osvetničkim mentalitetom i preuzetnošću. Takav nered Bog osuđuje i nastoji uspostaviti obitelj kakva je zamišljena na početku. Ona nije utemeljena samo na tjelesnoj privlačnosti, čak ni samo na emotivnoj i duhovnoj razini, nego postaje novo krvno srodstvo utemeljeno na savezu.

Obiteljski život odražava božanski život unutar ideje slike Božje. Odatle se može govoriti o svetosti bračne i obiteljske veze. Vodeći računa da je brak slika Božja, obitelj može računati na Božju zaštitu, ali Bog je stavlja i pod zaštitu ljudskog roda. To se, čini se, može izvesti iz još jednog poetskog teksta, no sada iz trećeg dijela Knjige Postanka (6,9 – 9,29), gdje je sud nad grijehom protiv slike Božje stavljen u ruke čovjeka (9,6).

⁴⁴ Usp. *Isto*, 113.

Summary

**THE MAN AND THE WOMAN IN THE POETRY OF
GEN 1:27; 2:23; 3:16; 4:23-24**

Darko TEPERT

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
darko.tepert@ofm.hr

The article offers an exegetical analysis of poetic texts of the first two parts of the Book of Genesis that speak about male-female relations, marriage and family (Gen 1:27; 2:23; 3:16; 4:23-24). On the basis of this analysis one can conclude that the human being has been created in the image of God as male and female. As such, he/she is perfect. The man and the woman do not differ in their value. However, on the other hand, they are not the same, but complementary. The texts allow a certain authority of the man over the woman, but not the abuse of this authority. Their equal worth and complementarity can be disrupted by unjust and sinful relations within a society and in the family. The texts especially emphasise the sin of disobedience to God and polygamy followed by egoism, revengeful mentality and hubris. God condemns such disorders and tries to establish such family as there was in the beginning. Such family is not based only on bodily attraction, not even only on emotional and spiritual connection, but instead becomes new blood affinity based on the covenant. The family life should reflect the divine life within the idea of the image of God. From this point one can talk about holiness of the marital and family relationship.

Keywords: *marriage, family, the image of God, Gen 1:27, Gen 2:23, Gen 3:16, Gen 4:23-24.*